

Yayın Geliş Tarihi: 2021-05-25

Yayın Onay Tarihi: 2021-06-28

DOI No: 10.35343/kosbed.942713

Arda ERCAN *

Refik Levent TEZCAN **

Rusya'nın Suriye Politikasının Geçmişten Günümüze Etkileri

Effects of Russia's Syria Policy from Past to Present

Özet

Suriye devleti ve bulunduğu Orta Doğu coğrafyası Rusya bakımından hem tarihsel açıdan hem de jeo-stratejik açıdan ciddi öneme sahiptir. Bu bölgede ABD'nin varlığı ve yürüttüğü politikalar Rusya ve yakın ilişkiler kurduğu Suriye açısından belirleyici olmaktadır. Bununla beraber Rusya'nın Suriye özelinde geliştirdiği politikaların arkasında yer alan amaçlar temelde üç başlık çerçevesinde toplanabilir: sıcak denizlere inme, din - mezhep üzerinden nüfuz elde etme, bölgede yer alan ABD ve diğer ülkelerin pozisyonlarına göre değişken/esnek pragmatik politikalar geliştirmek. Rusya'nın neden bölgede Suriye'ye bu kadar yoğun destek verdiğini anlamak için bölgenin ve Suriye'nin hem Rusya hem ABD ve Batı ile olan ilişkilerini iyi anlamak, tarafların geliştirdikleri politikaların yönünü tayin edebilmek için tarihsel süreci iyi analiz etmek gerekir.

Anahtar Kelimeler: Suriye, Rusya, Politika, Orta Doğu, Jeo-strateji.

Jel Kodları: Z12, Z18, Z19

Abstract

Syria state and its Middle-East geography has very crucial importance for Russian Federation both historical and geo-strategically. In this area, existence of USA and its Middle-East policies are main determinant to Russia and its close ally Syria. Moreover, three main titles/interests that are produced solely background of Syria policies can be referred basically here: access to warm water ports, religious patronage and producing flexible/reactive policies with pragmatist way against the West and USA. In order to understand why Russia supports Syria so keenly in the region, it is necessary to understand relations of the region and Syria with both Russia and USA/West and also historical process should be analyzed well to foresee direction of parties' policies.

Keywords: Syria, Russia, Policy, Middle East, Geostrategy.

Jel Codes: Z12, Z18, Z19

---

*Dr., Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, mail: arda.ercan@kocaeli.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2813-8699

** Araştırmacı, mail: leventtez@gmail.com ORCID: 0000-0001-5329-5875

Giriş

Orta Doğu tarihi insanoğlunun tarihi olmuş ve ilk uygarlıklar bir ucu “Verimli Hilal” olarak adlandırılan Suriye Çölü’nden Fırat nehrine, diğer ucu doğu Akdeniz’den Nil’in suladığı vadiye kadar uzanan, yarım ay şeklindeki bu bölgede ortaya çıkmıştır. Verimli Hilal’in batısını ise Suriye oluşturmaktadır (Hourani, 1997: s. 122). Dolayısı ile hem tarihsel hem de konum açısından önemli bir yere sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle ABD ve Rusya gibi büyük güçlerin mücadelesine bu coğrafyada şahit olmak şaşırtıcı gelmemelidir.

Araştırma Realist perspektif ile birlikte Pozitivist metodolojiyle yapılmış; ilgili alandaki teorik tartışma, inceleme ve değerlendirmelerin yanında kitap, makale, haber, rapor, bildiri, istatistiki verilerden de yararlanılmıştır. Suriye dış politikası bağımlı değişken (dependent variable) olarak işlenirken arkaplanda yer alan Rusya – ABD rekabeti bağımsız değişken (independent variable) olarak çalışmada yer almıştır.

Birinci bölümde Suriye ve Rusya’nın özellikle Sovyetler döneminden başlayıp ilerleyen, Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla doksanlı yıllarda sekteye uğrayan ilişkilerinin 2000’li yıllarda tekrar tesisi anlatılmaktadır. Suriye’nin neden diğer Ortadoğu devletlerinden farklı şekilde Batı paktına mesafeli kaldığı ve Rusya’ya yakın durduğu incelenmiştir.

İkinci bölümde Rusya için Ortadoğu bölgesinin ve Suriye’nin neden önemli olduğu meselesi üç alt başlık çevresinde toplanmaktadır. Birincisi tarihsel süreçte de süregelen “Sıcak Denizlere İnme İsteği”, ikincisi “Ortodoks Patronajlığı” ve son olarak bazı Pragmatist yaklaşımlardan kaynaklanan beklentilerin karşılanmaya çalışılmasıdır.

Üçüncü bölümde ise Rusya’nın her ne pahasına olursa olsun Suriye Rejimi ile uzun zamana yayılan işbirliği ve müttefikliğinden Arap Baharı sonrasında başlayan iç savaş sürecinde de vazgeçmemesi, aksine desteğini ve etkinliğini bölgede arttırması sonucu oluşan muhtemel kayıp/kazanımları değerlendirilmiştir.

1. Tarihsel Bağlamda Ortadoğu ve Suriye

Orta Doğu, Prof. Dr. Tayyar Arı’ya göre en geniş anlamda batıda Fas’dan başlayarak doğuda Umman Körfezi’ne kadar uzanan ve Kuveyt, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman’ı içine alan, kuzeyde Türkiye, Kafkasya ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerini kapsayan, ayrıca İran, Afganistan ve Pakistan’ın da dahil edildiği, güneyde ise Suudi Arabistan’dan Yemen’e uzanan Arap yarımadasını çevreleyen ve ortada Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Filistin’in yer aldığı bir coğrafya olarak tanımlanmaktadır. (Arı, 2005: s. 25). Nitekim bu bölge, Antik Yunan’da “*üç kıtaman buluştuğu yer*” şeklinde tarif edilmiş. Süreç içerisinde ilgili bölgenin coğrafi kimliği siyasallaşarak “*Büyük Suriye İdeolojisi*”ne hizmet eden bir araç olarak kullanılmıştır (İnce, 2017: s. 262).

Bölge jeopolitik teorisyenlerin de dikkatlerini çeken bir bölge olagelmiştir. Mackinder’in “dünya adası/kalpgah”¹ olarak tanımladığı alan ve Spykman’ın “kenar

---

¹ Halford Mackinder’in “Kara Egemenlik Teorisi”nde yer alan, başta “Pivot Bölge” olarak isimlendirdiği bu bölge Avrasya ve Afrika’yı kapsamaktadır. Dünya nüfusunun önemli bir kısmının yaşadığı ve gıda kaynaklarına

kuşak" (Arı, 2018: s. 171-175)² olarak tanımladığı bölgeler buradadır. Ayrıca Mahan'a göre bir dünya imparatoru olmak için önemli deniz ticaret yollarına hakim olmak gerektiğine göre, Hürmüz Boğazı, Aden Körfezi ve Babel Mendep Boğazı ve Süveyş Kanalı bu bölgede yer almaktadır. Bu bölgede egemenlik kurmayı başaran bir devletin dünya gücü olması sorgulanamaz. Geçmişte Osmanlı İmparatorluğu, sonra Birleşik Krallık, Soğuk Savaş döneminde ise bölgeyi doğrudan ve dolaylı etkileri altına alan ABD ve SSCB, bu sayede dünya gücü olmuşlardır (Mahan, 1949: s. 1-25; Gerace, 1991: s. 349-358; Arı, 2005: s. 27).

Bu bağlamda Suriye coğrafi olarak Bereketli Hilal'in merkezinde yer alması nedeniyle tarih içerisinde önemini sürekli olarak muhafaza etmiştir. Akdeniz'deki kıyılarıyla denizci milletlerin ilgi odağı olurken, stratejik konumuyla da doğudan batıya ve batıdan doğuya doğru ilerleyen fetihlerin güzergahı olmuştur. Suriye, kutsal yerlere ulaşmadaki önemli konumu nedeniyle Hıristiyan, Musevi ve Müslümanlar için hayati bir yere sahip olmuştur. (Yıldırım, 2016: s. 27).

1.1. Tarihsel Süreci ile Rusya - Suriye İlişkileri

Rusya, Ortadoğu'ya yabancı bir ülke olmamıştır. Bunun nedeni Rusya'nın tanımına göre güneyinde bulunan Türkiye, İran ve Afganistan'ın Ortadoğu'da yer almasıdır. Aynı zamanda bulunduğu coğrafi konum nedeniyle hem bölge ülkeleri ile hem de müslümanlarla yakın ilişkiler kurmuştur. Rus Çarları, 1677-1917 yılları arasında Kafkasların ve Karadeniz'in kontrolü amacıyla Osmanlı İmparatorluğu ile 13 defa savaşmışlar, 1872 yılında Rus Donanması kısa bir süreliğine Beyrut'u işgal etmiştir (Kreutz, 2002: s. 50). 19'ncü yüzyılın başlangıcına kadar Rusya'nın Akdeniz'e serbest erişimine tek engel İngiltere olmuştur. İngiltere, Hindistan alt kıtasında sahip olduğu imparatorluğu korumak için, Rusya'nın Boğazları kontrolünü veya Akdeniz ile Basra Körfezi arasındaki karayolu hakimiyetini engellemek için karardır. Bununla birlikte İstanbul, İstanbul Boğazı ve Çanakkale Boğazı, Çar'ın dış politikasının temel hedefi olarak kalmıştır (Rubinstein, 2006: s. 77).

I. Dünya Savaşı süresince Osmanlı egemenliği altındaki Suriye ve Irak'ın paylaşılması için yapılan Sykes-Picot Antlaşması Anglo-Fransız anlaşması gibi görünse de Rus Dış İşleri Bakanı Sergei Sazanov Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşımında yer almıştı. Dolayısıyla bu gizli antlaşmalarda Rusya'ya da Boğazların sözü verilmişti. Ancak 1917 yılında meydana gelen Bolşevik Devrimi sonrasında Sovyet Rusya, Çar tarafından yapılan antlaşmaları geçersiz kılmıştır (Trenin, 2018: s. 17). Eğer devrim olmasaydı sözkonusu

---

erişimi olan, denizden uzak, kara ile çevrili bir bölgedir. "Dünya Adası" sadece Doğu Avrupa'nın açık ovaları üzerinden gelen kara saldırılarına karşı savunmasız olduğu için bu bölgenin kontrolü ile "Dünya Adası/Kalpgah" (*Heartland*) denizden gelecek saldırılara karşı erişilmez hale geleceği için bu bölgede hakim olan önce bölgenin sonra dünya hakimiyetini garanti altına alacağı ifade edilmiştir. Mackinder'in teorisi Mahan'ın "Deniz Egemenlik Teorisi" ile çelişmekteydi. Tanım için ayrıca bkz.: "Heartland". Britannica. <https://www.britannica.com/science/region-geography/02.03.2021>.

² "Kenar Kuşak" (*Rimland*) ismiyle Nicholas J. Spykman tarafından tanımı ve kapsamı verilen bu bölge; Doğu Avrupa'dan başlar, Türkiye, İran, Pakistan ve Çin'i de içine alarak Doğu Sibirya'ya kadar uzanan ve Kara ile Deniz güçleri arasında konumlandırılabilir bir coğrafyayı içermektedir. Eski Dünya'ya ya da "Kenar Kuşak" a hakim olan güç, Avrasya'ya hakim olur. Avrasya'ya hakim olan ise Dünya'ya hakim olur. Spykman'ın "Kenar Kuşak Teorisi", Mackinder'in "Dünya Adası/Kalpgah" teorisini eleştirmektedir.

antlaşmaya göre İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Doğu Anadolu Bölgesi Ruslara verilecekti.

Suriye, 1920 yılına kadar bir ülke olarak mevcut olmamış ve bugünkü Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve İsrail'in bulunduğu topraklar tarihe Bilad-ı Şam olarak geçmiştir. Bu topraklar Osmanlı Devleti sınırları içindeyken 1916'da imzalanan Sykes-Picot paylaşım antlaşması gereğince Suriye ve Lübnan Fransa'nın, geri kalan topraklar ise İngiltere'nin mandasına girmiştir (Yılmaz, 2020: s. 96). Lenin ve diğer Sovyet Liderler, Doğu'nun Müslüman emekçilerini emperyalist sömürgeci zalimlere karşı savaşta onlara katılmaya çağırmıştır. Bir süre Moskova'da Dışişleri Bakanlığı'na paralel olarak görev yapan Komintern, Avrupanın sömürgeci kurallarının altını oyma işinde Ortadoğu'daki Komünist partileri desteklemeye başlamıştır (Trenin, 2018: s. 17).

Ekim 1917 Devrimi'nden sonra Bolşevikler farklı bir ideoloji benimsemiştir. Lenin tarafından imzalanan bir bildiri "Arapların tüm Müslümanların olduğu gibi kendi ülkelerinin sahibi olmaya ve kendi geleceklerine kendilerinin istedikleri gibi belirlemeye hakları olduğu" ifade edilmiştir. Takip eden Stalinist dönemde, politik problemler, Avrupa ve Uzakdoğu'da devam eden savaşlar ve milli bağımsızlık hareketlerinde gelişen değerleri reddetmesiyle Ortadoğu ile ilişkiler 1950'lerin ortalarına kadar uzun bir süre dondurulmuştur. Kruşçev'in başa gelmesi ve Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır'ın siyasi dönüşü ile SSCB'nin Ortadoğu'daki politik ve askeri varlığı için yeni bir dönem açılmıştır (Kreutz, 2002: s. 50).

Fransa, İkinci Dünya savaşı sonrasında bölgeden çekilirken 1946'da Suriye Cumhuriyeti'nin kurulmasını da sağlamıştır. Suriye Cumhuriyeti bağımsızlığını kazanır kazanmaz 1 Şubat 1946'da SSCB ile gizli bir antlaşma imzalamıştır. Aslında Uluslararası arenada Suriye'ye Sovyetler Birliği tarafından diplomatik ve politik destek sağlanacağı ve ülkenin milli ordusunun kurulması için Sovyet askeri yardımı yapılacağını belirtilen gizli antlaşmanın Suriye'nin bağımsızlığını kazanmadan önce yapıldığı ifade edilmektedir (Aghayev and Katman, 2012: s. 2067; Manlove, 2018: s. 3). İkinci Dünya Savaşı sonunda Suriye Fransa'dan ayrılarak tam bağımsızlığına kavuşmakla birlikte, çok uzun bir süre Suriye siyasi istikrara kavuşamamıştır. 1945-1949 arasında nisbeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı, 1949'dan itibaren tekrar kaotik bir ortama girmiştir. 1949-1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği olmuş ve bu arada iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur (Armaoğlu, 2019: s. 506).

Edip Çiçekli 25 Şubat 1954'de askeri bir darbe sonrası iktidardan indirilmiştir. Bu tarihten sonra Suriye'nin siyasi hayatında, 1955'ten itibaren antiemperyalist söylemi olan Nasır'ı destekleyen Baas Partisinin ağırlığı hissedilmeye başlamıştır. Nasır'ın Bağdat Pakti'na³ cephe alması, silah alışverişi ve İsrail'e karşı caydırıcı mesaj verme amacına

---

³ Şubat 1955 yılında - şimdiki adı CENTO (*Central Treaty Organization*) olan - ABD desteğiyle kurulan, Batı ekseninde yer alan İngiltere, Türkiye, Irak, Pakistan tarafından oluşturulan ve Sovyetlerin Orta Doğu'da güçlenmesini önlemek için karşılıklı savunma/güvenliği sağlama amacıyla tesis edilen kuruluş. Suriye Batı karşıtı politikaları ve hakim olan siyasi/ideolojik görüş sebebiyle bu pakta üye olmaktan kaçınmış; bu durum Suriye'yi Sovyetlerin gözünde potansiyel müttefik haline getirmişti. Nitekim Kasım 1955'te Moskova'da iki ülke kapsamlı bir ticaret anlaşması imzalamıştır: Kelkitli, 2016: s. 361.

binaen Sovyetler'e doğru kayması, Baas ile Nasır'ın münasebetlerinin gelişmesine yol açmıştır (Armaoğlu, 2019: s. 506; Aghayev and Katman, 2012: s. 2066-2067; Mercan, 2016: s. 241; İnce, 2017: s. 271). 1956 yılında meydana gelen Süveyş bunalımı ile Fransa ve İngiltere'nin Mısır'a saldırılarının sonucu Suriye ile Mısır daha çok birbirine yaklaşmış, bunun yanında Arap dünyasında hem Batı aleyhtarlığını ve hem de sol akımların tesirini artırmıştır. Suriye'de 1956'da komünizme sempati duyan Savunma Bakanı Halit El-Azm ve Genelkurmay Başkanı Fransız Komünist Partisi üyesi Albay Afif-El Bızri döneminde SSCB ile yakın ilişkiler oluşturulmuştur.

Suriye siyasi tarihinde pek çok kez ordunun yönetime el koyması durumu yaşanmış, bunu farkedene Batılı güçler bunu kullanmış, bu durum da Suriye hakkında "Batı Karşıtlığı"nın oluşmasına yol açmıştır. İşte bu noktadan hareketle Sovyetler buradaki fırsatı kullanmıştır. Ancak komünizm ideolojisini yaymak için doğru ya da yeterli işçi kitlesine sahip olmayan Suriye'de onun yerine Sovyetler, ABD'ye karşı menfaati gereği antiemperyalist söylemleri desteklemiştir. Bu söylemler ciddi taraftar toplamış, "Batı karşıtlığı"nın oluşmasında belirleyici olmuş, nihayetinde Suriye siyasi hayatına kalıcı etkisi olmuştur. 1950'li yıllarda ordu içinde Nasırcı-Baasçı-Komünist fraksiyonlar yer almıştır. 1943 yılında Arap Milliyetçisi ve sosyalist söylemleriyle öne çıkan Selahattin Bitar ve Michael Eflak tarafından kurulan Baas Rejimi Suriye'de 60'lı yıllardan itibaren etkisini giderek arttırarak Baas ideolojisini Suriye'nin resmi yönetimine taşımıştır (Robby, 2020: s. 18-20; İnce, 2017: s. 271-275). Esasen bu noktada Baas taraftarı olanların halkı temsiliyet bakımından çoğunluğu değil, azınlığı temsil etmesi, başka bir deyişle yönetimdeki temsiliyete ilişkin demografik dağılım, Suriye bağımsızlığını kazanmadan önce uygulanan Fransız politikasına (Robby, 2020: s. 11; İnce, 2017: s. 265 – 266; Mercan, 2016: s. 243) işaret etmektedir.

1963 darbesi sonrasında Baas partisi'nin yönetimi ve askeriye kontrol altına alınmasıyla, yeni yönetim Sovyetler Birliği ile ilişkilerini geliştirmek istedi. Başlangıçta iki ülke arasındaki şüphe Sovyetlerin Arap Sosyalizmi'ne olan güvensizliğine dayanıyordu. Bu güvensizlik Marksist doktrin Suriye Kongresinde yer alınca değişti. Sovyet desteğinin ilk zamanlarında yardımlar, politik ve ekonomik merkezliydi, ancak Suriye'nin politik durumu ve iklim Sovyetlerin kafasını karıştırdı (Manlove, 2018: s. 4).

İkinci Dünya Savaşı sonunda, Ortadoğu, Sovyet dış politikası için yüksek öncelikli bir yer olmamasına rağmen, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki Soğuk Savaşın, ilk ve en somut belirtilerinin görüldüğü yer olmuştur (Rubinstein, 2006: s. 80). Sovyetler Birliği Ortadoğu jeopolitiğine ilk adımını attığında Moskova, Filistin'in bölünmesi ve İsrail'in kurulmasında en kuvvetli destekçi olmuştur. 1948'de Sovyetler Birliği Musevi Devletini çok hızlı bir şekilde tanıdı. Stalin'in amacı bir çok bağımsız Arap Devleti üzerinde *de facto* kontrol uygulayan İngiliz İmparatorluğu'nu zayıflatmaktı. Stalin aynı zamanda İsrail'in kutsal topraklarda "sosyalizmi inşa edeceğini" ümit etmekteydi (Trenin, 2018: s. 20). Sovyetler Birliği o tarihlerde kendini engelleyebilecek ülkelerin gücünü direk karşısına almadan bu şekilde politikalarla zayıflatmaya çalışıyordu.

1950'lerde Genel Sekreter Kruşçev'in yönetiminde Ortadoğu'ya yönelik Sovyet Politikası Stalin döneminden farklıydı. Yeni strateji, gelişmekte olan ülkeleri Sovyet Ekonomik ve Politik etkisi altında toplamaya yönelik inisiyatif almaya odaklanmıştı

(Manlove, 2018: s. 3). Nitekim 1946'da Suriye'nin bağımsızlığını kazanır kazanmaz Sovyetler ile başlayan ilişkiler 50'li yıllarda Suriye'de Batı karşıtı ve milliyetçi düşüncelerin yükselmesi ile birlikte ivme kazanmıştır. 1954 yılında Çekoslovakya ile yapılan askeri anlaşma ile Suriye; bir Doğu Bloğu ülkesi ile anlaşma yapan ilk Orta Doğu ülkesi olmuştur. O dönemde yönetimde yer alan seküler Baas rejimini Sovyetler kendi yönetimine daha yakın görmektedir. Bundandır ki Golan'a göre, stratejik müttefiklik açısından Mısır daha kazançlı görülmesine rağmen Orta Doğu politikalarında Suriye daha öncelikli bir konumda değerlendirilmiştir (Golan, 1990: s. 141-142).

Dekolonizasyon, Avrupa İmparatorluklarını sona erdirdi ve dünya sahnesinde yeni bağımsız hareket eden ülke sayısını artırdı. Sovyet liderleri, Arap Doğusu'nda (Güney Asya ve Afrika'da olduğu gibi) bugüne kadar sadece Batı Avrupa'ya açık kolonyal alanlara SSCB'nin girişini kolaylaştıracak ciddi bölgesel anlaşmazlıklar olduğunun farkına vardı (Rubinstein, 2006: s. 82).

Batı "kapitalizm"ni hatırladıklarından daha uzun bir süre tecrübe ettikten sonra, Arap ülkelerindeki birçok bölgesel elit, yardım ve gelişime alternatif bir model olarak "sosyalizm"e -bir süre Sovyetler Birliğine- başvurdu. Moskova antikomünist bildirimleri kabullendi ve devletler arasındaki ikili ilişkilerin kuvvetlendirilmesine odaklandı. Başkan Hafız Esad'ın küçük, tamamiyle destekçi komünist bir partiyi tolere ettiği Suriye'de, Sovyet yönetimi, Esad'ı kızdıracak ya da müttefiğini ABD'ye yaklaştıracak herhangi uygunsuz bir girişimden dikkatli bir şekilde kaçındı (Rubinstein, 2006: s. 82-85). Gerçekte Hafız Esad'ın da Sovyetler ile yakın ilişkileri devam ettirmek için geçerli sebepleri vardı (Aghayev and Katman, 2012: s. 2067). Fakat aynı zamanda SSCB'nin de Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde ideolojik olarak komünizm ve sosyalizm'den vazgeçerek, ABD'nin kendini çevreleme politikalarına karşı olarak Pragmatik bir yaklaşımı kullandığını görüyoruz. Burada Suriye ve Rusya'nın yakın müttefikliğe dayanan ilişkilerini hem tarihsel süreçteki jeostratejik ve siyasi zorunluluk yaratan şartlar sebebiyle hem de karşılıklı menfaat anlayışına oturttuklarını değerlendiriyoruz.

1980'in ikinci yarısına kadar takip eden on yıllarda SSCB ve Doğu Avrupalı müttefikleri Arap Milleti'nin ülküsünü, pratikte milli bağımsızlık hareketi gayretlerinin ekonomik ve sosyal gelişime yönelik tüm cephelerinde desteklemiştir. Cezayir, Irak, Suriye, Libya, Güney Yemen ve korunması en güç Filistinliler ile ayrı ayrı diplomatik, ekonomik ilişkileri olmuş ve hatta Sovyet Bloku ülkelerinden onları Batı'nın direk müdahalesi ve ortadan kaldırmasına karşı korumak için askeri yardım istemişlerdir (Kreutz, 2002: s. 51; Mercan, 2016: s. 251; Agahayev and Katman, 2012: s. 2066-2068). Bu dönemde Suriye'de özellikle Hafız Esad döneminde dış politikada yürütülen pragmatist ve denge siyaseti çerçevesinde benzeri durumun "karşılıklı çıkarlar" doğrultusunda devam ettirildiği ifade edilmektedir (Aktaran: Mercan, 2016: s. 251).

Hafız Esad tarzı baskıcı - otoriter yönetimler kendi rejimlerinin bekası için "dış tehdit algısı oluşturma ve rejimi güçlendirme/meşrulaştırma" yolu kullanır (Mercan, 2016: s. 245). Aslında otoriter yönetimlerde gerek iç gerekse dış siyasette liderin özellikleri ve algısı ciddi oranda belirleyici olabilmektedir. Bu noktada Suriye gibi çok farklı mezheplere veya ideolojilere sahip halkın olduğu yerlerde bireyin güvenliği yerine devletin güvenliği öncellenmekte; halkı liderin etrafına toplayarak konsolide etmenin yolu halka "ortak

düşman" göstererek, rejimin bekasının sağlanmasıdır. Bunun da en etkili araçlarından biri liderin "güvenlik bunalımı" "*securitization*" yaratmada kullanılan retorik'ten (*speech acts*) faydalandığı "dış tehdit algısı" yaratmadır (Buzan and Waeuver et al., 1998: s. 25 vd.). Suriye örneğinde bunu; otoriter rejimin dönemselsel olarak dış siyasette sorun yaşanan ABD - Batı, İsrail'e yönelik olarak ABD - Batı veyahut İsrail karşıtlığını iç siyasette kullanması şeklinde yorumlamak mümkündür.

Sovyetler Birliği'nde 1985 yılında Gorbaçov'un iktidara gelmesiyle başlayan Perestroyka Dönemi, Sovyet dış politikasına yeni bir bakış getirmiştir. "Yeni Politik Düşünce" adı verilen bakışla hem Amerikan süper gücü ile Soğuk Savaşı bitirmeyi, hem de Sovyet ekonomik problemlerini azaltmaya çalışmış, Gorbaçov ve danışmanları daha iyi bir Sovyet-İsrail ilişkileri arayışına girmiş ve daha radikal Arap rejimleri ve Filistin'e olan desteği sınırlandırmıştır (Kreutz, 2002: s. 51; Kelkitli, 2016: s. 363). 1990-1991 yıllarında süren Irak-Kuveyt krizinde ve Basra Körfezi'ndeki İkinci Savaş'ta Sovyetler Birliği, Amerika'yı desteklemiştir. Ancak dağılan Sovyetler Birliği daha kuvvetli bir pozisyon alamamıştır.

1.2. Tarihsel Süreçte Bölgede ABD'nin Rusya'ya "Karşıt Güç" Olması Bağlamında Suriye Perspektifi

ABD'nin Orta Doğu'daki etkinliğinin II. Dünya Savaşı sonrası Truman doktrini ile başladığı söylenebilir. Başkan Truman bu doktrinle birlikte bölgedeki Sovyet yayılmacılığını ve komünizmi önlemek için "Çevreleme Politikası"nu başlatmış aynı zamanda bölgedeki enerji kaynaklarına erişimin korunması ve İsrail devletinin kurulması ve korunması hedefleri hayata geçirilerek bölgedeki İngiliz politikalarının yerini Amerikan politikası almaya başlamıştır (Quandt, 2006: s. 59, 61; Gürson, 2016: s. 101) .

Sovyet dış politikası, Büyük Güçler mücadelesinde Orta Doğu dengelerinin belirlenmesinde temel unsur olarak yer almıştır. Ancak burada yer alırken ABD'yi direk olarak karşısına almaktan sürekli olarak çekinmiş, onu kızdıracak, kendine cephe aldırarak pozisyonlara girmemeye gayret etmiştir. Nitekim Orta Doğu krizinin esas nedeni olarak gösterilen Arap - İsrail uyuşmazlığı, Sovyet yaklaşımına göre, esasında İngiltere ve ABD'nin ortaklaşa politikalarının sonucudur. Bir başka ifade ile Londra'da hayata geçirilen Balfour Deklarasyonu ile Orta Doğu'da Filistin toprakları üzerinde bağımsız İsrail Devleti'nin kurulmasını planlayarak, İngiltere emperyalist çizgisini devam ettirmiştir. Ancak, İngiltere, II. Dünya Savaşı sonrası uğradığı güç kaybı neticesinde bölgedeki yerini ABD'ye bırakmıştır (Sicker, 2000: s. 1 - 15). Gerçekten, Başkan Truman 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasına büyük destek vermiştir. Bununla birlikte, İngiltere'nin Orta Doğu'da kurmayı planladığı Bağdat Paketi sonuçta başarıya ulaşamamıştır (Manlove, 2018: s. 3; İnce, 2017: s. 271; Caşın, 2015: s. 530).

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu ve Akdeniz'deki etkisinin, 1956'daki Süveyş Krizi ile onu takiben 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası artarak büyüdüğü görülür. ABD'nin İsrail'i desteklemesine karşılık Mısır, Sovyetler'e yakın durarak bir "karşı denge" politikası yürütmüş böylece o dönemde en fazla Sovyet yardımı alan Varşova Paketi dışı ülke haline gelmiştir. Sovyetler Birliği gösterdiği desteği karşılığı Mısır'dan askeri üs ayrıcalığı ve Sovyet uçakları için açık hava sahası imtiyazı edinmiştir. Sovyetler bu dönemde Batı karşıtı yönetimlerin iktidara geldiği Irak, Suriye, Kuzey Yemen ve Cezayir'de oluşan fırsatı da

değerlendirerek bu ülkeler ile olan ilişkilerini de geliştirmişti. 1962'de -de günümüzde Suriye'deki Tartus üssü ve burası üzerinden Rusya Federasyonu donanmasının edindiği Doğu Akdeniz mevcudiyetine bağlı olarak kurduğu gibi - Karadeniz Filosu'na bağlı bir Akdeniz donanma gücü oluşturarak, Ortadoğu'daki askeri varlığını daha etkin hale getirmişti. Sovyetlerin Mısır'da kurduğu askeri üs Sovyetler Birliği'nin Akdeniz coğrafyasında kurduğu ilk üssü olmuştur. Sovyetler bu üslerin yardımıyla uçak ve gemilerinin, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'da gerçekleştireceği hareketlara yönelik, kullanımı ve desteklenmesi anlamında hem stratejik hem de lojistik açıdan kolaylık sağlamış olmaktadır (Erşen, 2019: s. 60).

Bu dönemin başında, 1956 yılına kadar ABD, resmi olarak katılmasa da, desteklediği Bağdat Paketi üzerinden bölgede Mısır ve İsrail'in yakınlaşmasını beklemiş, belirli oranda destek sağlamış fakat Nasırizm (Özalkan, 2018: s. 6)⁴ hareketi ve Süveyş Krizi sonrası önce Mısır ile sonrasında da Nasırizm'in ve Sovyet etkisinin ciddi oranda taraftar bulduğu Suriye ile ilişkiler bozulmuş hatta ABD yönetimi tarafından (1957 Ocak - Eisenhower Doktrini)⁵ bu ülkeler hedefe konmuştur (Quandt, 2006: s. 63).

1970'lerin başlarında Amerika Merkezi Haber Alma Teşkilatı (CIA) Akdeniz'de Sovyet Deniz Kuvvetleri varlığını rapor etmeye başlamıştır. 1973 Haziran ayında bir CIA raporu "Norveç ve Doğu Akdeniz Denizleri'nde ve Kuzey Batı Pasifik Okyanusunda Sovyet Deniz Kuvvetleri faaliyetlerinin Donanma varlığı görevlerine karşı gövde gösterisi olduğu" ve SSCB'nin en yeni ve en iyi silahlanmış gemilerinin bu alanlarda hareket yaptığını" ifade etmiştir. Bu alanlarda yapılan tatbikatlar " ana görevin ABD 6'ncı Filosuna ait uçak gemileri ve denizaltılarına karşı olduğunu" ve "ikinci görevin NATO gemilerini sorgulama" olduğunu ifade etmiştir (Manlove, 2018: s. 4).

1970 yılında Nasır'ın ölümü sonrasında 1972 ortalarında, Enver Sedat'ın 15,000 Sovyet danışmanı ülkeden kovması ABD'ye doğru yapılmış bir hamle olsa da dönemin ABD yönetimi olan Nixon ve Kissinger için yanlış bir zamanlama olduğundan bahsetmek gerekir. Quandt, 1973 tarihli İsrail - Arap savaşı (Mısır ve Suriye'nin başı çektiği Arap ittifakı) ABD & Sovyet ilişkilerine olumsuz şekilde yansımış fakat Mısır'ın uzun dönemli müttefiği Sovyetler ile ters düşmüş olmasının, ABD diplomasisine yaratıcı şekilde ilerlemek için fırsat yaratan bir durum olduğunu ifade etmektedir (Quandt, 2006: s. 67).

Soğuk Savaş dönemi süresince Suriye'nin süper güçlerle ilişkileri bölgesel güvenlik kaygıları çevresinde şekillendi. ABD ve SSCB için Orta Doğu kendi küresel rekabetleri için bir "satranç tahtası" işlevi görmekteydi. İsrail ve Suriye, kendi amaçlarını gerçekleştirmek

---

⁴ Arapları tek çatı/devlet altında toplamaya çalışan "Arap - Ulus devlet ideali" "Arap Milliyetçiliği" şeklinde Kral Faysal ve Satı el-Husri öncülüğünde Irak'ta kurulmaya başlanıp; Cemal Abdül Nasır liderliğindeki hareket "Nasırizm" ismiyle Mısır'da doruk noktasına ulaşmış ve Irak'ta Saddam Hüseyin'in son teşebbüsleri ile sona eren hareket.

⁵ Ocak 1957 tarihinde ABD Başkanı Dwight D. Eisenhower tarafından duyurulan ve aynı yılın Mart ayında Kongre tarafından onaylanan doktrin. Bu doktrine göre; Sovyetler ve bu bağlamda Komünizm tehdidine karşılık başka bir devletin toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı tehlikeye düştüğü zaman, Amerikan ekonomik yardımı veya doğrudan Amerikan Askeri güçlerinin yardımını isteyebilme olanağı sağlanmaktaydı. "Eisenhower Doctrine, 1957". Milestones 1953 - 1960. Office of the Historian. Erişim: 02.03.2021, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine>.

için bu güçler arasındaki rekabeti kullandılar (Güner, 2016: s. 266-267; Gürson, 2016: s. 102). Belirtmek gerekir ki, Buzan'a göre 4 ya da 5 alt güvenlik yapısının “*sub-complexes*” (Körfez, Arap - İsrail, Libya, Kuzey Batı Afrika...) her biri bağımsız olmasına rağmen birbirleri ile olan ilintileri sebebiyle oluşan Orta Doğu süper güvenlik yapısından “*Middle East super-complex*” kendi deyimiyile “*tuhaf*” sonuçlar çıkabiliyor. Buna örnek olarak ise bu coğrafyada Körfez alt güvenlik yapısına tasniflenen ve İsrail - Arap savaşında müttefik olan Irak ile Suriye'nin ABD ve Rusya tarafında saf tutan ve genelde birbirlerinin aleyhine politika üreten ülkeler olmalarıdır (Buzan, 1983: s. 126).

Sıfır toplamlı oyun “*zero-sum game*” mantığında Sovyetler Birliği'nin Orta Doğu'da güçlü bir Suriye'yi kendi yanında görmek istediğinin farkına varan Hafız Esad, bundan yararlanmış; Sovyetler Birliğinden çok sayıda yardım alarak ordusunu güçlendirmiş ancak hiçbir zaman komünist felsefeyi benimsememişti (Gürson, 2016: s.102). Nitekim bu durum aynı zamanda, uluslararası çerçevede, devletlerin birbirine karşı olan kaçınılmaz ve realist perspektif açısından da bir o kadar makul şekilde - iş birliği olduğu durumda dahi - “*güvensizliğini*” (Morgenthau, 1993: s. 29 vd.) göstermektedir.

1978 yılının Mart ayında İsrail ordusunun Güney Lübnan'ı işgal etmesi ve Lübnanlı Hristiyan militanların ülkedeki Suriye birliklerine düzenledikleri saldırılar sonucu, çevresinin sarıldığını düşünen Hafız Esad, 1980 yılında Sovyetler Birliği ile “*Arkadaşlık ve İşbirliği*” antlaşmasını imzalamıştır. Fakat Sovyetler'in 1980'lerin sonuna doğru çöküşe geçmesi Hafız Esad'ı bölgedeki güç dengelerini tekrar gözden geçirmeye itmiş, ABD ile olan ilişkilerini yeniden gözden geçirmeye zorlamıştır. George H.W. Bush'un da Suriye ile iyi ilişkiler geliştirme niyeti, iki ülke arasındaki ilişkilerin yeniden düzelmesini sağlamıştır (Gürson, 2016: s. 104). Nitekim takip eden süreçte bölgede o zamana kadar taraf ülkelerce izlenen politikalar açısından sürpriz denilebilecek gelişmeler yaşanmış; İsrail ve Suriye arasında ABD'nin de dahil olduğu uzlaşma zemini için yollar aranmış, doğrudan başarılı sonuç elde edilemese de 1993 ve 1995 - 1996 yılları arası taraflar tekrar biraraya gelmiş, uzlaşma için genel prensiplere varmaya çok yaklaşmışlardır. Bu süreçte Clinton tıpkı Carter'ın İsrail - Mısır arasında yaptığına benzer arabulucu “*intermediary*” rolü üstlenmiştir (Quandt, 2006: s. 71). Dolayısıyla 1970'lerin başı - 1973 İsrail - Arap savaşı ile kesintiye uğramış olsa da - Sovyetlerin çöküşünü takip eden 1980'lerin sonu ve “*tek kutuplu*” 1990'lar boyunca Suriye yönetiminin bölgedeki güç dağılımına göre belirlediği dış politikadaki eksen kayması ile beraber, bu dönemde ABD - Suriye ilişkilerinin olumlu seyrettiği gözlemlenmektedir.

1987'den önce Gorbaçov'un Prestroyka ve Glasnost politikalarının Orta Doğu'ya yansımaları, Esad ve Suriye dış politikası üzerinde daha fazla gözle görülür hale gelmiştir. Gorbaçov'un Sovyet dış politikasında ABD ile çatışmaksızın çıkarların denge politikası çerçevesinde gerçekleştirilmesine geçilmesiyle beraber, Suriye'ye verdiği desteği azalmıştır (Golan, 1990: s. 261 - 265; Orhan, 2018: s. 89 - 92; Gürson, 2016: s. 128).

Suriye, Sovyet askeri yardımına ve desteğine en çok ihtiyacı olduğu dönemde dahi Suriye'nin çıkarları söz konusuysa, Sovyetlerin zararına politikalar yürütmekten çekinmemiştir. Bu bağımsız duruşun en iyi örneği de Lübnan'da yaşanmıştır. Suriye ile Sovyetler arasındaki gerilimlerin asıl nedeni Esad'ın pragmatik yaklaşımıdır. Esad, pragmatik bakış açısı doğrultusunda, ABD ve Batılı ülkelerle de iyi ilişkiler geliştirerek

bazı fırsatlar yakalamaya çalışmıştır (Gürson, 2016: s. 134). Körfez savaşı sırasında Suriye'nin ABD'ye karşı izlediği "*bandwagon*" siyaseti (Karl P. Mueller et al., 2017: s. 8) bu türden pragmatist yaklaşıma örnek verilebilir.

Suriye, Mısır'da Enver Sedat'ın 1970 yılında cumhurbaşkanlığı görevine gelmesiyle eksen değiştirip ABD ile yakınlaşması, ekonomilerinde liberalleşme politikası başlatması ve ülkedeki yaklaşık 15.000 Sovyet danışmanını kovması sonucunda, 1970'lerin başlarından itibaren Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki tek ve kilit müttefiki haline gelmiştir. Suriye Cumhurbaşkanı Hafız Esad birçok kez Moskova'yı ziyaret etmiş Sovyetler Birliği ile askeri yardım ve teknik işbirliği konularında önemli antlaşmalar imzalamıştır (Quandt, 2006: s. 67; Kelkitli, 2016: s. 362).

Tipik olarak, Kuveyt Emiri Mubarek al Sabah 1901 yılında Rusya koruması altına geçmek istediğinde, bu istek esas olarak Rusya'nın bölgede Büyük Britanya'nın tepkisini çekmemek istemesi nedeniyle red edilmişti (Kreutz, 2007: 123). Aynı tutum, tereddüt ve kontrollü hareket tarzı, Sovyet döneminde de takip edilmekteydi. Orta Doğu, Sovyet retoriğinde öncelikli jeo-stratejik ve jeo-ekonomik önemini ve ayrıcalıklı yapısını Moskova için korumuştur. Buna ilaveten Kremlin çeşitli Arap Devletleri ile Baas ideolojisine yeri geldiğinde hamilik yaparak, Filistin'de İngiliz Mandasının son döneminde ve bağımsız İsrail Devleti'nin erken döneminde Haganah ve devamında Ben Gurion yönetimi ile kurduğu yakın ilişkiler döneminde Batı Dünyasını yeni kolonizasyon faaliyetleri nedeniyle suçlayarak Arap Dünyası ile kurduğu iletişimi arttırarak devam ettirmiştir (Sicker, 2000: s. 213-215). Tekrar incelendiğinde, bu hamleler bölgede İngiliz ve Amerikan varlığına karşı koymak için bölgesel statükoyu doğrudan veya dolaylı bir şekilde değiştirmek için değil ancak dolaylı bir gayret olarak görülmeli. Bu tür bir Sovyet manevrasının Irak, Suriye ve Mısır'da Arap Milliyetçiliğinin yüksek dozda üçüncü dünya sosyalizmi ile karışımı olan Baas ve Nasır politik hareketlerinin yükselişi sırasında yapılmış olması "dikkat çekici" şekilde bir tesadüften daha fazlasıdır (Dawisha, 2016: 139).

Yukarıda bahsi geçen rejimler, Orta Doğu'da Sovyetler Birliği ile hem dostluk veya Kremlin'in belirli oranda "uydusu" olarak yakın ilişkiler kurmuşlardır. Bu gerek ideolojik gerekse ekonomik yardımlar veya askeri patronajlık süresince Moskova'nın bölgede Batı varlığını zayıflatmak için mükemmel fırsatları olmasına karşın, Sovyetler Birliği Orta Doğu'da mevcut ihtilaflara ilişkin tansiyonu daha yüksek seviyelere çıkarmak istemedi. Aksine, Sovyet yaklaşımı kendi etki alanını oluşturmak yerine temel olarak Birleşik Devletler ile Arap Devletleri arasındaki bağları zayıflatmaya odaklandı. (Allison, 2009: s. 147-160).

Osmanlı döneminde Güney Suriye olarak bilinen topraklarda bir İsrail devletinin kurulmasından başlayarak bu devletle ardı sıra yapılan savaşlarda kaybedilen topraklardan dolayı İsrail, Suriye dış politikası açısından "öncelikli bir tehdit unsuru" şeklinde algılanmaktadır. Suriye İsrail'e karşı politikasında askeri ve mali yardım aldığı Sovyetler Birliği'ne dayanmış ve Sovyetler'in bölgedeki en önemli müttefiklerinden biri haline gelmiştir. 1967'den itibaren Sovyetlerden aldığı silahlarda büyük bir artış olan ve gayri safi milli hasılasının yaklaşık olarak %20'sini savunma harcamalarına harcayan

Suriye, içeride istediği ekonomik gelişmeyi hiçbir zaman sağlayamamıştır ⁶(Arı, 2005: s. 468).

1980'li yıllarda Suriye, Sovyetler tarafından yoğun şekilde silahlandırılmaya devam eden bir ülke oldu. Ekim 1980'de imzalanan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, askeri ve siyasal ilişkilerin güçlendirilmesini öngörmekteydi. Antlaşma yirmi yıl süreye sahipti ancak herhangi bir tarafın itiraz etmediği durumda beşer yıllık dönemler halinde uzayacağı ifade edilmişti. 1984'e gelindiğinde Suriye'de 13.000 Sovyet uzman ve danışmanın bulunduğu dile getiriliyordu. Ancak 1980'lerin sonlarında, Suriye Moskova'nın askeri alandaki yardımlarından tatmin olmadığını dile getirdi. Bunun da etkisiyle Şam yönetimi 1987'de bir karşı hamle ile aldığı kararla Moskova'ya yeni üsse yönelik kolaylık sağlamayacağını açıklamaktaydı. Sovyet uzman ve danışmanların sayısı da 3000 dolayına düşürülmüştü. Aslında bu süreçte Moskova'da Gorbaçov dönemi politikaları da Şam yönetimine destek konusunda çekimserdi (Golan, 1990: s. 280 – 281; Manlove, 2018: s. 8; Arı, 2005: s. 472). 1980'li yılların ikinci yarısını, her iki taraf açısından da araya bir "mesafe" koydukları, uzaklaştıkları sürecin başlangıcı olarak değerlendirmek mümkündür.

Putin'in devlet başkanı olması sonrası Rusya, Ortadoğu'ya bölge ülkeleriyle hızla artan ticaret ve diplomatik temaslarla, Batı tarafından dışlanan İran, Suriye gibi ülkelere sağlanan askeri ve siyasi destekle, Hamas ve Hizbullah gibi siyasi aktörlerle sürdürülen diyalogla yeniden "güçlü" şekilde dönmüştür (Erşen, 2017: s. 154). Burada Rusya ağırlıklı olarak Ortadoğu ülkelerine silah ticareti yapmakta, enerji konularında da kendi şirketlerine iş imkanı sağlamaktadır.

Arkady Ostrovsky kitabında Putin'in, Rusya'yı saldırgan ve askeri bir çevrimin tuzağına soktuğunu ve bir savaşın diğerini takip etmesinin şaşırtıcı olmadığı ifade ederken, Realizm ağırlıklı bir politika izlediğinin sinyalini vermektedir. Eylül 2015'de, Rusya Beşar Esad rejimini desteklemek umuduyla Suriye'yi bombalamaya başlamıştır. Bu eski Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı 1979 yılında işgalinden sonra askeri gücün yurtdışında ilk kullanımıydı. (Ostrovsky, 2015: s. 323). Bu çok önemli bir gelişmedir. Çünkü Rusya Federasyonu'nun sınırlarından uzakta icra ettiği ilk askeri harekattır.

Putin'in Suriye desteği geleneksel anlamda iki unsura dayanıyordu: gelişen ekonomi ve Rusya'nın Amerika'ya karşı koyması ile ölçülen uluslararası prestiji. Yani bir anlamda Rusya tek kutuplu düzenden çok kutuplu düzene geçildiğini ispatlamak istiyordu. Ekonomide gelirlerin düşmesi ve tüketimin azalmasıyla Rusya'nın jeopolitik ve askeri gücünü gösterme ihtiyacı çok büyüktü. Rusya askeri gücünü gösterirken aynı zamanda üretimini yaptığı silahların da hareket alanında etkilerini test ediyor ve alıcı ülkelere

---

⁶ Suriye'ye ait nihai güvenilir veriler SIPRI'de 1990-2010 arası kayıtlıdır. %24,3 ile %13,6 seviyelerinde değişmektedir ve 2003-2010 arası düzenli bir düşüş göstermiştir. Fakat ortalama olarak %20 tutarında seyrettiği söylenebilir. Dönemsel olarak yaklaşık bir değer ile +/- %5 değişkenlik göstermektedir. Daha detaylı analiz için son 10 yılın güncel ve güvenilir verileri gerekmektedir fakat özellikle son yıllarda yaptığı harcama ve bunun gayri safi yurt içi hasılaya olan oranını hesaplamaya yönelik, güvenilir veri olmadığı için kesin ifadeler kullanmak doğru olmayacaktır. Ancak Suriye'deki iç savaşın süresi, çatışmaların boyutu ve seyri, Rusya'nın Rejime askeri desteği (satış hacmi) göz önüne alındığında Suriye'nin hem askeri harcama miktarının hem de bu miktarın gayri safi yurt içi hasılaya oranının ciddi bir artış gösterdiğini tahmin etmek güç olmaz.

pazarlama imkanı buluyordu. Amerikan politikasının zayıf olduğu Suriye bu açıdan mükemmel bir fırsat sağladı (Doster, 2012: s. 59 - 62). Rusya resmi olarak IŞİD ile savaştığını beyan etti, ancak bombalar Batı tarafından desteklenen muhaliflerin bulunduğu sahalara düşüyordu (Ostrovsky, 2015: s. 323). Rusya, Suriye’de bulunma nedenini dünya kamuoyuna IŞİD’le mücadele olarak beyan etse de aslında esas amaç Suriye Rejiminin ve Rusya’nın bölgedeki varlığının ayakta kalmasıydı.

Rusya’nın bugünkü Ortadoğu stratejisinin en hayati amaçlarından birisi de Ortadoğu’da kendi müttefiki olacak, limanlarını ve üslerini kullanabileceği yeni “uydu” devletler ya da rejimler elde etmektir. Bu başka bir ifade ile kuruluş aşamasında İngiltere’yi güçsüzleştirmek için destekledikleri İsrail’in ABD’ye kaptırılmış olmasına da cevap olacaktı. Nitekim Rusya’nın bölgedeki manevraları, Suriye’nin artık bağımsızlığını ve birliğini korumaya çalışan bir ülke olması yerine, Rusya’nın “kendi İsrail’ini kurma” projesinin çalışması şeklinde yorumlanmaktadır (Arıboğan, 2017: s. 156). Suriye Rejimine yönelik ABD tutumu ise - reaktif şekilde düşünüldüğünde son derece makul, olası ve doğal olarak - tam ters yönde gelişmiş, “rakip/düşman”ına bu kadar yakın duran Suriye Rejimini John Bolton 2002 yılındaki konuşmasında “şer ekseninin ötesi” (beyond the axis of evil) olarak tanımlayıp “haydut devlet” (Güner, 2016: s. 273) olarak nitelendirmişti. İlerleyen süreçte ABD - Suriye ilişkilerine projeksiyon yapıp analiz edildiğinde yönetimler değişse ve zaman zaman ABD - Suriye yönetimleri arasında belirli bazı işbirlikleri ya da “yakınlaşma” beklenebilecek dahi olsa Suriye Rejimi’nin Rusya ile olan tarihsel stratejik müttefikliği ve Rusya’nın bölgede kalıcı olacağına dair verdiği güçlü mesajlar uzun vadede ABD ve Suriye arasındaki tansiyonun ancak geçici düşebileceğini, çatışma ve gerilimlerin belirli oranda kaçınılmaz olduğunu göstermektedir.

2. Rusya için Orta Doğu ve Suriye’nin Önemi

2.1. Günümüz Rus Dış Politikası

Mustafa Kibaroglu’na göre, Rusya’nın bire bir ABD ile, genel kapsamı itibarıyla NATO müttefikleri ile ilişkilerinin, bu ülkelerin kendisine uygulamakta olduğu ağır ve kapsamlı yaptırımlara bağlı olarak sıkıntılı bir sürece girmiş olduğu tahlil edilmektedir (Kibaroglu, 2017: s. 87). NATO’nun Doğu’ya doğru genişlemesi, Bulgaristan ve Romanya’nın NATO’ya girmesinin yanında Ukrayna ve Gürcistan’ın da girme girişimleri ile bu ülkelerde meydana gelen renkli devrimleri Rusya, Batı tarafından desteklenen ve kendisine yönelik tehdit şeklinde tanımlamış; 2014’de Kırım’ı ilhak etmiştir. Orta Doğu’da meydana gelen Arap Baharı’nı da renkli devrimlere benzeterek kendine tehdit olarak algılamıştır (Stepanova, 2016: s. 3).

Rusya’nın Batı karşısında uyguladığı politika sadece Ortadoğu ve Avrupa ile sınırlı değildir. NATO genel sekreteri Stoltenberg’in deyimiyle bugün, Rusya Federasyonu Asya, Güney Amerika ve Arktik gibi farklı coğrafyalarda da karşıt güçlerle mücadele etmektedir. Bakıldığında, Moskova bu mücadeleyi ABD ile kıyaslandığında çok daha sınırlı askeri imkanlarla devam ettirmektedir. Moskova bu mücadele içerisinde “bölgesel engelleme” konseptini “Area Denial” (AD) kullanarak, NATO’nun hareket kabiliyetini kısıtlama amacındadır. Bu kapsamda Rusya son yıllarda Akdeniz’de sürekli olarak savaş gemisi bulundurmakta, Suriye’de işlettiği Tartus Deniz Üssü’ne ilave olarak GKRY Limanını, Mısır Limanlarını kullanmakta, Batı ve Orta Akdeniz’de sancak varlık

göstermektedir. Son olarak Sudan'la anlaşma yaparak orada da bir deniz üssü kiraladığı bilgisi medyada yer almıştır. Bu son hamle, Rusya'nın mücadele alanının Akdeniz'le sınırlı kalmayacağına da bir kanıttır (Ateşoğlu - Güney, 2017: s. 74).

Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY'e göre, Rusya'nın 30 Eylül tarihinde IŞİD'e yönelik yürüttüğü hava hareketinde esas hedef, Temmuz 2015 tarihini takip eden süreçte sahada muhalif güçlere bölge kaybeden Esed rejiminin gücünü yeniden ayağa kaldırmaktır. Belirtmek gerekir ki, Moskova'nın Suriye politikası, Rusya'nın Suriye ve Ortadoğu'nun geleceği üzerinde etkili ve kalıcı olma yönünde planlar geliştirdiğini gösteriyor. Bunu bir noktada ABD'nin çevreleme politikasına karşı reaktif bir hareket olarak düşünmek yanlış olmayacaktır (Ateşoğlu - Güney, 2017: s. 78). Bu açıdan Rusya'nın Ortadoğu ve Suriye politikasını pragmatist yaklaşım çerçevesinde tarihsel süreçte iki alt başlığa ayırmak mümkündür.

2.1.1. Sıcak Denizlere İnme İsteği

Rus Çarı I.Petro (1689-1725), tahta geçmesinden itibaren ticaret için büyük limanlara sahip olunması ve sıcak denizlere inilmesi gerektiğini fark eden ilk kişi olmuştur. Zira I.Petro, devletin gelişmesi, dünya hakimiyetini ele geçirmesi için sıcak denizlere açılmanın ve ticareti geliştirmenin birincil öncelik olduğunu anlamıştır (Keleş, 2009: s. 90).

Rusların sıcak denizlere inme politikasının canlı tutulmasının Rusya'ya getirisi büyüktü. Hem ekonomik, hem dini, hem sosyolojik, hem de jeopolitik açıdan Rusya'nın ciddi kazanım potansiyeli mevcut idi. Bunu gerçekleştirmenin yolu ise menfaatlerinin önündeki engel Osmanlı Devleti'nin kaldırılmasından geçiyordu. (Derviş ve Devrisheva, 2015: s. 358).

1877-1878 Türk-Rus Savaşı sonrası imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşması Rusya'yı Akdeniz ülkesine dönüştürüyordu. *"Ege Denizi'ne çıkan Bulgaristan vasıtasıyla Rusya da bir Akdeniz Devleti olabilecekti... Bayezid Şehri ve Eleşkirt Ovası da Rusların elinde kalacak olursa Ruslar için İskenderun Körfezi'ne giden yol açılmış olacaktı"* (Kurat, 1990: s. 87-88). Akdes Nimet Kurat, Boğazları ele geçirmeyi bir türlü başaramayan Rusların, İskenderun Körfezi'ne çıkma arzusu ile takip eden yıllarda onların Ermeni meselesine olan ilgisi arasında doğrudan bir bağ olduğunu ifade etmektedir: *"Rusya'nın Ermenilerle ilgilenmesinin en mühim amili, Akdeniz'e çıkması arzusundan neşet etmekte idi. "Boğazlar" vasıtasıyla Akdeniz'e çıkmakta mütemadiyen birtakım engellerle karşılaşan Rusya, Ermenistan sahasını elde ettiği takdirde, İskenderun Körfezi üzerinden Akdeniz'e çıkmak mümkün olacak ve İskenderun'da büyük bir Rus deniz üssü kurulabilecekti"* (Kurat, 1990: s. 212).

Dugin'e göre: "Kuzey ve Doğu'nun soğuk denizlerine çıkış, her ne suretle olursa olsun Güney ve Batının sıcak denizlerine çıkışla tamamlanmalıdır. Rusya, ancak bu durumda jeopolitik bakımdan "yetkin" olabilir." İşte bundan dolayıdır ki, çok sayıda Rus-Türk savaşları yapılmıştır:

Dugin; *"-ki, bunların meyvesini Türkler, ya da Ruslar değil, geleneksel üç imparatorluktan ikisini zayıf düşüren İngilizler toplamışlardır. Rusya'nın Güneye doğru hayati önemdeki son atılımı, SSCB'nin Afganistan'a başarısızca yayılması idi. Jeopolitik mantık mutlak olarak göstermektedir ki, Rusya oraya yeniden dönmeye mecbur kalacaktır. Ancak zorba bir cellattan ziyade güvenilir bir müttefik, koruyucu ve dost olarak dönmek daha uygun olacaktır. Güney ve batı*

sınırları, kıyı hatları haline geldiği zaman ancak, Rusya'nın kıtasal oluşumunun tamamlanmasından bahsedilebilecektir. Burada söz konusu olan hiç de fetihler, yayılmalar veya ilhaklar değildir. Yukarıdaki amacın gerçekleşmesi için, Avrupa ve Asya devletleri ile eşitliğe dayalı anti-Atlantikçi sağlam bir stratejik ittifakın ortaya çıkması bile yeterlidir. Sıcak denizlere çıkış, sadece kanlı savaşlarla değil, tüm kıtasal devletlerin jeopolitik menfaatlerine yararlı olacak şekilde makul bir yolla da elde edilebilir" (Dugin, 2004: s. 14) demiştir.

Ruslar uzun yıllar Akdeniz'e ulaşmanın dünyaya ulaşmak manası taşıdığını düşündüler. İstanbul ve Çanakkale boğazları bu açıdan stratejik öneme sahipti. I.Dünya Savaşında Rusların İngiliz ve Fransızlar ile gizliden gizliye akdettiği İstanbul Antlaşması'nın (1915) arkasındaki temel buydu. Belirtmek gerekir ki, 1914 yılında dahi Rusya'nın toplam ihracatının yarısına yakını, tarım ihracatının ise %90'ına yakını İstanbul&Çanakkale boğazlarından gerçekleştirilmekteydi. Tarih eğer gerçekleşmemiş olasılıklar yönünde alternatif bir seyir izleseydi ve 1917 Ekim Devrimi yaşanmasaydı bununla birlikte Ruslar I. Dünya Savaşının kazananlarından olsaydı, İstanbul ve Çanakkale boğazları için yapılması olası pazarlıklar şüphesiz Rusların menfaatlerine çok daha yakın seyrederdi . Bu açıdan bakıldığında aslında 2000'li yılların - 20. yüzyılda yaşananlar sebebiyle - yüz yıllık bir gecikme sonrası Rusya'nın Akdeniz'e inme politikasının zafere ulaştığı süreç olduğu analiz edilmektedir (Arıboğan, 2017: s. 156). Rusya, Suriye'deki iç savaşa "zamanında" müdahale ederek, Suriye Rejimini destekleyerek Tartus ve Lazkiye'de elde ettiği üsler sayesinde "Sıcak Denizlere İnme" hayalini Dugin'in de 2004 yılında belirttiği şekilde (Dugin, 2004: s. 14, 75, 177 vd.) gerçekleştirmişti.

2013 tarihinde Rusya Savunma Bakanı Sergey Şoygu, Akdeniz Harekat Komutanlığı'nın kuruluşunu açıklamış; akabinde de "Akdeniz bölgesinin Rusya'nın ulusal çıkarlarına yönelik en önemli tehlikelerin merkezi olduğunu" net bir şekilde ifade etmişti. Söz konusu tehlikeleri yerinde karşılamak maksadıyla Akdeniz'de sürekli gemi bulunduran Rus deniz gücüne lojistik destek amacıyla kullanılan Kıbrıs, Malta ve Kuzey Afrika'da İspanya'ya bağlı bir toprak olan Septe limanına ek olarak, artık Suriye'deki Tartus deniz üssü - hem lojistik hem de operasyonel anlamda - bu lojistik ağına merkezine konumlandırılmış oluyordu (Arıboğan, 2017: s. 157).

Tarih boyunca Rus İmparatorluğu coğrafi olarak olumsuz sebepler nedeniyle kuzeyden ve doğudan denizlere sınırlı olarak çıkış yapabildiğinden her zaman güneye Akdeniz'e yani sıcak denizlere inme isteği içerisinde olmuştur. Bunun nedenleri yukarıda da belirtildiği gibi ekonomik, dini ve siyasi olagelmıştır. Akdes Nimet Kurat'ın tespitine göre 1800'lerin sonunda dahi Ermenistan'ın alınıp üzerinden İskenderun Körfezi'ne inilerek bir Deniz Üssü oluşturulması fikri olduğunu (Kurat, 1990: s. 212) tespit ediyoruz. Günümüzde neden Rusya'nın Suriye'deki iç savaşa müdahil olup orada Tartus ve Lazkiye Üslerinde yer elde ettiğini Rus Kadim Paradigmasına bakınca daha iyi anlıyoruz. Esasen ilgili üsler Hmeymim Hava Üssü ile beraber değerlendirildiklerinde hem lojistik hem de stratejik açıdan "güç aktarımı" için gereken zamanı ortadan kaldırmakta, ani müdahale/misilleme olanağı sağlamakta, Rusya'nın bölgede gözetleme ve/veya denetimi açısından "karakol" görevi görmekte ve belirli oranda (Cooper et al., 2018) ciddi caydırıcılık sağlamaktadır. Dahası Suriye Akdeniz'de bulunan coğrafi konumu ile Akdeniz ve Arap dünyasına stratejik bir bölgede köprü işlevi görmektedir. Tartus Limanı ve Hmeymim üsleri

Akdenize çıkmasını sağlayan yegane üslerdir. Suriye, ekonomik gelişme, askeri modernleşme ve altyapısal açıdan ilerlemek için Rusya'ya ihtiyaç duymakta, Rejimin sürekliliğinin devamına yönelik ABD/Batı politikalarına karşıt, Rusya ile eş güdümlü olan politikasına devam etmesi gerekmektedir (Önal ve Mehmetoğlu, 2014: s. 91). Belki de bu noktadan hareket edildiğinde Rusya ve Suriye'nin bölgede kaçınılmaz şekilde fakat belirli oranda bir eşgüdüm veya "karşılıklı bağımlılık" "interdependency" içerisinde olduğu düşünülebilir.

2.1.2. Ortodoks Patronajlığı

Rusya'da durmaksızın artan yayılcı zihniyet XVII. yüzyıla gelindiğinde, çok daha derine kök salmıştı. Akdes Nimet Kurat'ın ifadesi ile o dönemde Rusya'da hakim zihniyet şu idi: "Rusya'da Çarlığın kurulması, Moskova'nın 'Üçüncü Roma' olduğu ve Rusların 'yeni bir İsrail oğulları oldukları telakkisi kök salmışken, aynı zamanda Rusya'nın hakiki bir 'Ortodoks Hıristiyan memleketi' olduğu, Ortodoksluğun ancak Rusya'da en temiz bir şekilde muhafaza edildiği" zihniyeti de yerleşmişti. Bizans imparatorluğunun yıkılışı, Rumların Floransa Ünyonu ile Ortodoksluğa ihanetlerinin bir cezası şeklinde yorumlanması nedeniyle Rusya'nın yıkılmaması, kuvvetlenmesi için din akidelerinin ve Ortodoksluk-Hıristiyanlık esaslarında gelişen eski rus geleneklerinin, küçük bir değişiklik yapmadan, muhafaza edilmesi gerektiği görüşü de derin bir kök salmıştı (Kurat, 1990: s. 239). Ki böylece Rus Ortodoksluğu, diğer Ortodoksluklara göre daha saf ve değişmemiş olduğu için diğer Ortodokslara üstün kılınabileceği sonucuna varılmaktaydı.

10. Yüzyılın sonunda Ruslar, Ortodoks Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Bu tarihten itibaren Ruslar etnik yapıyı dinleri/mezhepleri üzerinden tanımlar hale gelmiştir. Ruslar, Ortodoks Hıristiyanlığı "Rus kimliği"nin inşası için temel almışlardır. XV. yüzyılda Floransa Konseyinde, Bizans Ortodoksluğu ile Roma Katolik Hıristiyanlığının birleşmesini kabul etmeyen Ruslar kendi bağımsız Ortodoksluklarını kurmaya başlamışlardır.

"İstanbul'un 1453 yılında fethiyle de Moskova Knezliği, Dünya'nın tek bağımsız Ortodoks Hıristiyan devletinin Rusya olduğunu duyurmuştur. Rusların kendilerini dünyada tek Ortodoks devlet olarak görmesi sonrasında bu süreç etnik kimliklerine de önemli tesirler etmiştir. Böylece Rusya'da günümüzde de devam eden "Üçüncü Roma" teorisi ortaya çıkmıştır" (Yılmaz, 2019: s. 6).

Yeni Rus toplumsal yapısının önemli kurumsal enstrümanları arasında, Ortodoks Hıristiyanlık inancı giderek daha belirleyici/tanımlayıcı bir seviyeye yükselmektedir. "Rusya Federasyonu, Sovyetler Birliği'nden farklı olarak XXI. Yüzyıla hakim olan din faktörünü yeniden canlandırmakta, bir Ortodoks Kiliseler ittifakı oluşturmaya çalışmaktadır". Nitekim 1992'de toplanan Rus Ortodoks Kilisesi Kardinaller Konseyi aşağıdaki şu kararı almıştır:

"Ortodoks Kilisesi, tekrar toplum içinde her zamanki yerini almış ve insanların yaşamı ve olayların gidişatı üstünde fikir yürütmek işlevini başlatmış bulunmaktadır... Kilise ne sağ ve ne de sol gruplara ait olup; hiçbir grubun taraftarı değildir; hepsinin üstündedir, hepsini ve toplumu birleştirmeyi amaçlamaktadır. Bizler, toplumun liderlerini ve politikacılarını desteklemeye devam edeceğiz; onlar da toplumun ideallerini inandığımız düzen içinde yürütmeye devam edeceklerdir... Kilise politik mücadelenin içindedir ve her zaman olduğu gibi orada olmaya, yönlendirmeye ve asla pasif kalmamaya kararlıdır."

Bu karar sonucunda 1992 yılı sonbaharında Rus Dışişleri Bakanlığı'nın düzenlediği toplantıya diğer bütün önemli kurumlarla birlikte Ortodoks Kilisesi de davet edilmiştir. Bu toplantıda Rusya'nın dış politikası, hedefleri ve uygulanacak metodlar tespit edilmiştir. Bundan sonra Rusya Federasyonu'nun 1993 yılında kaydettiği atılımların yanı sıra, Ermeni ve Sırlara karşı gösterdiği destek gözden kaçmamalıdır (Caşın, 2015: s. 292). Pek tabiidir ki Rus Ortodoks Kilisesi'ne bu kadar önem verilmesi ve hatta "siyasi yaşamda yer bulma" planı iç siyasetten çok dış politika nezdinde Rus Ortodoks Kilisesi'nin egemen olduğu bir Ortodoks Kiliseler Birliği ve üzerinde egemenlik kurulmaya çalışılan Ortodoks Dünyası fikrine hizmet etmektedir.

Dünyadaki en kalabalık Ortodoks nüfus Rusya'da yaşamaktadır. Rus Ortodoks kilisesine göre nasıl ki Roma'da bulunan Papa Katolik dünyasının hamisi ise, Moskova da Ortodoksların üst otoritesidir. Bu kapsamda Rus Ortodoks Kilisesi Fener Rum Patrikhanesi'nin evrensellik (ekumenik) iddialarını kabul etmemekte ve gerçeğin çarpıtılması olarak değerlendirmektedir (Ülger, 2015: s. 176).

Tarihsel süreçte Rusların, Yunanlılara ve Sırlara zor zamanlarında Ortodoks hamiliği kapsamında destek olduğu bir gerçektir. 1917 Bolşevik Devrimi ile Komünizm yönetimi esnasında Din'in yönetimden çıkarılması sonrasında Ortodoks Kilisesi 1990'larda tekrar etkisini göstermeye başlamıştır. Vladimir Putin'in Rus Ortodoks Kilisesi ile ilişkileri iyi bilinmektedir ve Kilise Patriği Kirill Putin'in başkanlığı için "Tanrı'nın bir mucizesi" demektedir. Putin Rus Ortodoks Kilisesi'ni "Soft Power" olarak kullanmaktadır. Bu kapsamda Batılıların bir bölümü Rusya'nın Suriye'deki müdahalesini Hıristiyanların korunmasına yönelik bir hareket olarak görmekte ve Putin'i takdir etmektedir (Melton, 2016).

Suriye'de %10 oranında hıristiyan halk bulunmaktadır⁷. Lübnan'da bu oran daha da fazladır. Rusların Ortodoksluğun koruyuculuğunu yapma istekleri bu ülkeyle ilişkilerinin de bir sebebi sayılabilir. Arap Baharı döneminde IŞİD'in Hıristiyan topluma karşı yaptığı infazlar da bir yerde Rusya'nın Hıristiyanları koruma içgüdüleriyle Suriye'de yer almasının bir nedenidir demek yanlış olmayacaktır.

2.2. Rusya'nın Pragmatizmi

Rusya, Soğuk Savaş döneminde başlayan Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde ilk başlarda ideolojik sebeplerle Komünizmi yaymak isteğinde bulunduysa da Mısır ve Suriye'nin bu konuda çok pragmatik davranışları sonucunda ABD'ye karşı mevzii kaybetmemek için pragmatik bir dış politika izlemiştir. Rusya'nın Suriye'deki maddi çıkarları mütevazidir ve üçüncü sırada gelir. Şam'ın, Moskova ile müttefikliği, Rusya bölgedeki jeopolitik rekabetten çekildiği zaman yirmi yıl önce bitmiştir. Beşer Esad da babası gibi Rus silahları almaya devam etmiş, ama stratejik ortaklıktan ziyade ticari müşteri olarak bunu yapmıştır.

---

⁷ Suriye'deki 1997 - 2012 etnik/dini nüfus dağılımına göre; %59.2 Sünni Arap, %9 civarı Arapça konuşan Alevi, %8.9 Kürt, %10 civarı Arapça konuşan Hıristiyan (bunlara farklı mezheplere ait Yunan ve Ermeni Ortodokslar da eklenmelidir), %6.5 Dürzi-Nusayri-İsmaili gibi başlıca gruplar sayılabilir. Bunların yanında Çerkezler, Azeriler, Keldaniler gibi diğer azınlıklar da sayılabilir. Demografik dağılıma ilişkin detaylı veriler için ayrıca bkz.: "Syria Country Demographics". Heritage for Peace. <http://www.heritageforpeace.org/syria-country-information/geography/28.02.2021>.

Yapılan borç geri ödeme anlaşması şartları altında, ilişkiler özellikle Rusya için karlı değildir.

Büyük Güçlerin Orta Doğu üzerinde menfaatleri zengin petrol kaynaklarının kontrolü ve korunmasını gerektirirken, Sovyet Rusyası için durum daha farklı olmuştur. Rusların sıcak denizlere inme hedefi çerçevesinde Ortadoğu ile ilgilenmelerinin nedeni genellikle jeopolitik kaygılara dayandırılmıştır. Ancak, bu Rusya'nın jeopolitik amaçlarına yönelik ilk bakışta görünen yüzüdür. Sovyetlerin Batı kadar petrole bağımlılığı olmadığı bilinmektedir. Buna göre Kremlin, Orta Doğu'da nüfuz alanı bulmak ve çıkan petrolün fiyatının arttırılması ile bunun yönlendirilmesi/manipülasyonunu hedeflemektedir (Caşın, 2015: s. 540). Rusya'nın ihtiyacı olmadığı halde petrol ve fiyatlandırılması stratejisine yönelik bu şekilde bir hamle yapma olasılığı dahi "Petro-dolar" üzerinden ABD'nin etkisini kırmaya yönelik reaktif bir hareket, bir karşı strateji olarak görülebilir. İşte konuya bu açıdan yaklaşıldığında; Rusya'nın Suriye politikaları çerçevesinde geliştirdiği pragmatist ve ABD'ye göre pozisyonunu belirlediği reaktif hareket tarzı açık şekilde görülür.

Ancak Tartus limanı, özellikle eski SSCB toprakları dışındaki tek yer olması nedeniyle Rus Donanması için çok stratejik olarak önemliydi. Yaklaşık 50 personel ile deniz üssü olmaktan çok uzaktaydı. Yine de, Suriye krizi Rus Donanmasının varlığını diğerlerine hatırlatmak için bir fırsat oldu. 2011 yılından itibaren Rus savaş gemileri Tartus'a birkaç liman ziyareti yaptılar. Ocak 2013'te, Sovyetler Birliği'nin çöküşünden itibaren Doğu Akdeniz'de en büyük deniz tatbikatını yapmak amacıyla Rusya'nın dört Donanma'sından gemiler toplandı. Tatbikatın amacı birçok gözlemcinin düşündüğü gibi Rus vatandaşlarını Suriye'den tahliye etmek değildi, ama yirmi yıl aradan sonra Rus Donanması'nın uluslararası sulara geri döndüğü mesajını vermektir (Trenin, 2013: s. 12).

Suriye'de yaşayan binlerce Rus vatandaşı bulunmaktadır. Onlar çoğunlukla birçoğu subay olan ve bir zamanlar Rusya'da eğitim görmüş Suriyelilerin eşleri ve çocuklarıdır. Yalnızca bunların 3000'i Şam'daki Rusya konsoloslukunda kayıtlıdır. Yaklaşık olarak 1000 tanesi Rusya pasaportuna sahip olanlar Suriye'deki savaşın başından beri Rusya'ya gitmiştir, ama büyük bir çoğunluk yerinde kalmıştır (Trenin, 2013: s. 12; Stepanova, 2016: s. 4). Moskova'nın dış politikasında şimdi hem söylemde hem de pratikte yurtdışında bulunan Rus vatandaşlarının refahına daha fazla dikkatini vermesi ile bu gerçekten göz ardı edilemeyecek bir konudur. Rusya, ataları 19'ncü yüzyılda Kuzey Kafkaslarda Rus kuşatmasından kaçarak Suriye ve Orta Doğu'nun diğer bölgelerine giden kabaca 200.000 Çerkes'den dolayı çok daha ihtiyatlı davranmaktadır. Suriye çatışmalarının ortasında, bu insanların binlercesi Rusya'dan Kuzey Kafkasya'ya tekrar yerleşmek için izin talebinde bulunmuştur. Rus Devleti, Kuzey Kafkasya'daki karmaşık etno-politik sorunları arttırmamak için sadece az miktarına müsaade etmiştir (Trenin, 2013: s. 13).

3. Rusya'nın Suriye'deki Kayıp ve Kazanımlarının Değerlendirilmesi

Sovyetler döneminden başlayarak Rusya ve Suriye karşılıklı menfaate dayalı, bölgenin dengelerinin farkında olarak, uzun süreli ve halen devam etmekte olan ciddi bir ekonomik – askeri müttefiklik sürdürmektedirler. Bu durum, Arap Baharı'nı takip eden süreçte başlayan, 2011 yılından bu yana Suriye'de sürmekte olan iç savaşta Rusya'nın Suriye rejiminin yanında yer almasına yol açmıştır. Çalışmada Rusya'nın bölgeye bakış açısı

incelendiğinde ve Suriye rejimi ile olan sıkı ve tarihsel ortaklığı değerlendirilmiştir. Bu noktada Kolobov ve Kornilov'a göre, Rusya bölgeye geri döndüğünde klasik Sovyetler diplomasisini devam ettirmemiş, bunun yerine uluslararası hukuk kurallarından yararlanan, ikili ilişkilere önem veren, uyuşmazlık çözümünde birden fazla tarafın perspektifinden esnek bakış açısı geliştirebilen, beraberinde ekonomik/askeri/teknolojik yardım götüren ve dahası Rus "yumuşak gücünün"de bir uzantısı olan eğitim ve kültürünün ihracı ile eskiye göre daha farklı bir bölge politikası izlemektedir (Kolobov and Kornilov, 2011: s. 32-33; Stepanova, 2016: s. 2-4, 7-10; Doster, 2012: s. 48-53). Bu açıdan Rusya'nın gerek Orta Doğu üzerindeki jeostratejik amaçları gerekse dini veyahut şirketlerinin yaptığı enerji yatırımı ya da askeri satışlar gibi ekonomik yatırımları gereği pozisyon değiştirmesi kısa veya orta vadede mümkün görünmemektedir.

ABD'nin askeri pozisyonu Kuzeydoğu Suriye'de Kürtlerin bulunduğu bölge haricinde daha çok Irak'ta yoğunlaşırken, Suriye'de varlık kaybettiği ifade edilebilir. Buna karşın Rusya Rejimin yanında ve Suriye'deki pozisyonunu Soğuk Savaş döneminden beri kullandığı Tartus Deniz Üssü yanında lojistik amaçla kullanılan Lazkiye Limanı ve Hmeymim Hava Üssü ile birlikte hem lojistik hem de operasyonel anlamda daha da sağlamlaştırmış görünmektedir. Belirtmek gerekir ki Tartus Deniz Üssü 1971 tarihinde Suriye ve Sovyetler arasındaki anlaşma ile kurulmuştur ve halihazırda Rusya'nın elinde bulunan tek deniz aşırı üssüdür. 18 Ocak 2017'de yapılan anlaşma ile üssün kullanımı 49 yıl daha uzatılmıştır (Bodner, 2015). Bu durum tarafların "*realpolitik*" çerçevesinde "karşılıklı güven" olmasa dahi karşılıklı çıkar ve menfaatlerinin uzun vadede de tesisinin devam edeceğini göstermektedir. Bunun yanında Rusya BM Güvenlik Konseyi'ndeki veto hakkını her zaman Suriye rejiminin lehine kullanarak, birden fazla büyük Batı gücüne ve müttefiklerine karşı Suriye rejimine de "*dengeleyici unsur*" sağlamak ve böylece rejimin bekasını sağlamaktadır. Böylece her iki taraf için de "*kazan/kazan*" prensibi korunmuş olmaktadır.

Suriye'deki üslerine yaptığı yatırım, yerleştirdiği silah sistemleri ile Rusya Mahan doktrinine karşı geldiği önceki dönemdeki yaklaşımından vazgeçmiş, donanmasını kendi kıyı şeridine yakın yerde komuta etmek yerine Suriye'deki üsleriyle birlikte savunma hattı menziline Hint Okyanusu ve Kuzey Afrika bölgesine değin arttırmış gözükmektedir. Buna göre halihazırda dört deniz filosu bulunan Rusya beşinci filosunu da Akdeniz'e başka deyişle, Suriye'ye indirmiş bulunmaktadır (Cobb, 2017). Soğuk Savaş döneminde 40-50 civarı gemiyi kapsayan Rus Donanmasının 5. Akdeniz Savaş Gemileri Filotillası 1964-1993 tarihleri arasında ABD'nin 6. Filosuna karşı görev almıştır. 2013 tarihinden itibaren Karadeniz filosuna bağlı olan bu Filotilla "*5th Mediterranean Squadron of Warships*" (Fifth Eskadra) tekrar aktifleştirilmiştir. Karadeniz Donanmasını ziyaret eden dönemin Savunma Bakanı; "Rusya'nın milli çıkarlarına tehdit teşkil eden tüm tehlikelerin kaynağı Akdeniz'dir. Arap Baharının devamında yaşananlar bu bölgenin önemini arttırmıştır" şeklinde bölgenin Rusya için stratejik önemini ifade etmiştir (Fedyszyn, 2013). Mevcut durum analiz edildiğinde Doğu Akdeniz'deki NATO, ABD ve müttefiklerinin varlığına rağmen Rusya'nın "sıcak denizlere inme" politikasını başarması yanında bunu uzun dönemde de kalıcı hale getirmeyi planladığı görülmektedir.

Sonuç

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği ve bağımsızlığını kazanan Suriye ile başlayan ilişkilerin ilerleyen süreçte daha da yoğunlaştığı görülmüştür. Özellikle bölgede Batı karşıtlığının artması, ABD'nin her ne pahasına olursa olsun Suriye'nin kaşısında duran İsrail'e destek vermesi gibi sebeplerle oluşan boşluğu Soğuk Savaş sonrası dönemde Rusya iyi görmüş ve rejimi askeri, ekonomik, lojistik açıdan kendisine bağlamıştır. Rusya ve ABD arası ilişkiler eski dönemlerden bu yana - 1990'lar hariç - belirli bir "dengeleme siyaseti" çerçevesinde yürütülmüştür. Suriye ise aslında devletin dış politikasında "Büyük Arap Devleti" ülküsüne sadık gözükmüyormuş gibi görünse de (Mercan, 2016: s. 246-249) her iki taraf da birbirlerine karşı taleplerinde pragmatist ve reaktif "*billiard ball model*" tarzda hareket ettikleri görülmektedir. Suriye'nin bağımsızlığını kazandıktan sonraki Batılı Güçlere karşı tutumu ve buna Batı'nın yaklaşımı müttefiklik ilişkisi çerçevesinde yaptığı tercihler tarihsel süreci belirleyici olmuştur. Tarihsel süreçten günümüze yapılan tercihler ve siyasi manevralar ABD, Batılı müttefiklerinin pek çoğunun etkinliğini yitirmesine sebep olurken Rusya ise tam tersine çok ciddi stratejik seviyede askeri ve ekonomik kazanımlar elde etmiştir. Rusya'nın "sıcak denizlere inme isteği"; bölgedeki hıristiyan azınlığın hamiliğine yönelik "Ortodoks patronajlığı" ve ABD - NATO eksenine karşılık bölgedeki askeri varlığını güçlendirmesi ya da Suriye Rejimi ile yaptığı ticari anlaşmalar/yatırımlar sebebiyle bölgeden kısa veya orta vadede çekilmesi beklenmemelidir. Buna bağlı olarak sorunun niteliği değişse dahi Suriye özelinde fakat arka planında Büyük Güçlerin mücadelesinin devam edeceği açıktır.

Kaynakça

- Aghayev, Elvin and Filiz Katman (2012). "Historical Background and the Present State of the Russian-Syrian Relations". *European Researcher*. 35(11-3): 2066-2070.
- Allison, Roy (2009). "The Russian case for military intervention in Georgia: international law, norms and political calculation". *European Security*. 18(2): 173-200.
- Arı, Tayyar (2005). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu, Siyaset, Savaş ve Diplomasi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arı, Tayyar (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel Yayınları.
- Arıboğan, Deniz Ülke: (2017). *Duvar Tarih Geri Dönüyor*. İstanbul: İnkılap.
- Armaoğlu, Fahir (2019). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Buzan, Barry (1983). *People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations*. Great Britain: Wheatsheaf Books.

- Buzan, Barry, Ole WAEVER, Jaap de WILDE (1998). Security: A New Framework for Analysis. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Çaşın, Mesut Hakkı (2015). Rus İmparatorluk Stratejisi. İstanbul: Atlas Kitap.
- Dawisha, Adeed (2016). Arab Nationalism in the 20th Century: From Triumph to Despair. New Jersey: Princeton University Press.
- Derviş, Leyla, Khalida DEVRISHEVA (2015). "Çarlık Rusyası'nın Akdeniz Politikası'nın Arka Planı". Cedrus Akdeniz Uygurulukları Araştırma Dergisi, 3(3): 351-364.
- Doster, Barış (2012). "Arap Baharı Özelinde Rusya'nın Suriye Polikası." Şu Kitapta: Ed. Barış ADIBELLİ. Emperyalizmin Oyununda İkinci Perde: Arap Baharı ve Suriye. Ankara: IQ Kültür Sanat. 47-68.
- Dugin,Aleksandr (2004). Rus Jeopolitiği Avrasyacı Yaklaşım. Mayıs 2004, İstanbul: Küre Yayınları.
- Erşen, Emre (2019). "Rus Dış Polikasında Ortadoğu: Arap Baharı ve Sonrası". Şu Kitapta: Ed. Tarık OĞUZLU ve Ceyhun ÇİÇEKÇİ. Küresel ve Bölgesel Güçlerin Ortadoğu Politikaları, Arap Baharı ve Sonrası. Ankara: Nobel, s: 55 – 82.
- Erşen, Emre (2017). "Rusya'nın Suriye Politikası:Fırsatlar, Riskler ve Tehditler." Şu Kitapta: Ed. Hasan Basri YALÇIN, Burhanettin DURAN. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri. İstanbul: Seta Kitapları, s. 149 – 174.
- Gerace, Michael P (1991). "Between Mackinder and Spykman: Geopolitics, containment, and after". Comparative Strategy, 10(4): 347-364.
- Golan, Galia (1990). Soviet Policies in the Middle East: from World War Two to Gorbachev. Cambridge: Cambridge University Press.
- Güner, Reyhan (2016). "Bitmeyen Kavga: Suriye-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü". Şu Kitapta: Ed. Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK. Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika Ankara: Nobel, s: 263-289.
- Güney, Nurşin Ateşoğlu (2017). "Türkiye'nin Suriye'den Kaynaklanan Güvenlik Sorunları ve NATO'nun Rolü." Şu Kitapta: Ed. Hasan Basri YALÇIN, Burhanettin DURAN. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri. İstanbul: SETA Kitapları, s. 60-81.
- Gürson, Ali Poyraz (2016). Büyük Güçlerin Suriye Planı. Ankara: Kripto.
- Hourani, Albert (1997). Arap Halkları Tarihi. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnce, Erdal (2017). "Suriye'de BAAS Rejiminin Kuruluşu ve Türkiye". Tarih ve Günce: Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, I(1): 261-280.

- Keleş, Erdoğan (2009). "Rusya'nın Sıcak Denizlere İnme Politikası (Alman Deniz Yüzbaşı Stenzel'e Göre İstanbul'a En Kısa Yol) İstanbul'a En Kısa Yol". Tarih Araştırmaları Dergisi, 28(46): 89 - 142.
- Kelkitli, Fatma Aslı (2016). "Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası: Ortadoğu Kapısını Açık Tutma Gayretleri". Şu Kitapta: Ed. Hasret ÇOMAK, Caner SANCAKTAR, Zafer YILDIRIM. Uluslararası Politikada Suriye Krizi. İstanbul: Beta, s: 359 - 370.
- Kibaroglu, Mustafa (2017). "NATO'nun Suriye Stratejisi." Şu Kitapta: Ed. Hasan Basri YALÇIN, Burhanettin DURAN. Küresel ve Bölgesel Aktörlerin Suriye Stratejileri. İstanbul: Seta Kitapları, s. 82-94.
- Kolobov, Oleg and Alexander KORNILOV (2011). "Middle East Policy of Russia Under President Medvedev: Strategies, Institutes, Faces". Bilgi Strateji. 3(4): s. 19 - 34.
- Kreutz, Andrej (2007). Russia in the Middle East: friend or foe? London: Greenwood Publishing Group.
- Kreutz, Andrej (2002). "The Geopolitics of Post Soviet Russia and The Middle East". Arab Studies Quarterly. 24(1): 49-61.
- Kurat, Akdes Nimet (1990). Rusya Tarihi / Başlangıcından 1917'ye Kadar. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahan, Alfred Thayer (1949). The Influence of Sea Power Upon History. Boston: Little Brown Company.
- Mercan, Muhammed Hüseyin (2016). "1970'ten Günümüze Suriye Dış Politikasının Temel Parametreleri". Şu Kitapta: Ed. Mehmet Akif OKUR ve Nuri SALIK. Bağımsızlıktan Arap Baharına Suriye İç ve Dış Politika. Ankara: Nobel, s: 239 - 262.
- Morgenthau, Hans J (1993). Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace. New York: McGraw-Hill.
- Orhan, Duygu Dersan (2018). "Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar". Avrasya Etüdüleri. 53(1): 87 - 116.
- Ostrovsky, Arkady (2015). The invention of Russia, From Gorbachev's Freedom to Putin's War. New York: Viking.
- Önal, Buket, Dilara MEHMETOĞLU (2014). "Putin Rusyası'nın Doğu Politikasında Suriye'nin Yeri ve Önemi". Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi. 211, s. 79 - 98.
- Özalkan, Seda (2018). "Tarihsel Perspektiften Arap Milliyetçiliği". İHH İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi. 56: 1 - 7.

- Quandt, William B (2006). "America and the Middle East: A Fifty Year Overview." In: Ed. Leon Carl BROWN. Diplomacy in the Middle East : the International Relations of Regional and Outside Powers. London - New York: I. B. Tauris, 59 - 73.
- Robby, Hadza Min Fadhli (2020). "Arab Nationalism: Past, Present, Future". Journal of Integrative International Relations. 5(1): 1 - 32.
- Rubinsten, Alvin, Z (2006). "The Middle East in Russia's Strategic Prism." In: Ed. Leon Carl BROWN. Diplomacy in the Middle East : the International Relations of Regional and Outside Powers. London - New York: I. B. Tauris, 75-94.
- Sicker, Martin (2000). The Pangs of the Messiah: The Troubled Birth of the Jewish State. London: Praeger.
- Stepanova, Ekaterina (2016): "Russia in the Middle East: Back to a "Grand Strategy" or Enforcing Multilateralism?". Politique étrangère. 2: s 1-14.
- Trenin, Dmitri (2013). The Mythical Alliance, Russia's Syria Policy. Moscow: The Carnegie Papers.
- Trenin , Dmitri (2018).What is Russia Up To In The Middle East? Medford: Polity Press.
- Ülger, İrfan Kaya (2015). "Rusya'da Din-Devlet İlişkileri" Şu Kitapta: Ed. İrfan Kaya ÜLGER. Putin'in Ülkesi Rusya Federasyonu Analizi. Ankara: Seçkin Yayıncılık, s: 171 - 189.
- Yıldırım, Zafer, Hasret ÇOMAK, Caner SANCAKTAR (2016). Uluslararası Politikada Suriye Krizi. İstanbul: Beta.
- Yılmaz, Salih (2019). Putin Dönemi Rusya Dış Politikası ve Güvenlik Doktrinleri. Ankara: Nobel.
- Yılmaz, Salih (2020). Rusya'nın Suriye Politikası. Ankara: İlbilge Yayıncılık.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- Bodner, Michael (2015). "Why Russia is expanding Its Naval Base in Syria". The Moscow Times. Erişim Tarihi: 23.02.2021, <https://www.themoscowtimes.com/2015/09/21/why-russia-is-expanding-its-naval-base-in-syria-a49697>.
- Cobb, Robert (2017). "Russia's Naval Policy and the War in Syria: Why the Russian Navy's deployment of a carrier strike group to the Mediterranean was a qualified success". The Diplomat. Erişim Tarihi: 22.02.2021, <https://thediplomat.com/2017/04/russias-naval-policy-and-the-war-in-syria/>.
- Cooper, Helene, Thomas Gibbons-NEF, Ben HUBBARD (13.04.2018). "U.S., Britain and France Strike Syria Over Suspected Chemical Weapons Attack". New York Times.

<https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/trump-strikes-syria-attack.html>/21.02.2021.

"Eisenhower Doctrine, 1957". Milestones 1953 - 1960. Office of the Historian. Erişim: 02.03.2021, <https://history.state.gov/milestones/1953-1960/eisenhower-doctrine>.

"Esad: Suriye'deki Rus askeri üsleri, bölgedeki güç dengesini koruyor". Erişim: 22.02.2021, <https://tr.euronews.com/2020/10/05/esad-suriye-deki-rus-askeri-usleri-bolgedeki-guc-dengesini-koruyor>.

Fedyszyn, Thomas R (2013). "The Russian Navy 'Rebalances' to the Mediterranean: As NATO and the United States deprioritize a former strategic center of gravity, Russia eagerly moves in to fill the void". US Naval Institute Proceedings. 139(12/1,330). <https://www.usni.org/magazines/proceedings/2013/december/russian-navy-rebalances-mediterranean>/23.02.2021.

"Heartland". Britannica. <https://www.britannica.com/science/region-geography> /02.03.2021.

Manlove, Harrison (2018). "Re-Emergence: A Study of Russian Strategy in Syria The Middle East and İmplications". Writing Contest 2018. <https://thestrategybridge.org/the-bridge/2018/9/28/re-emergence-a-study-of-russian-strategy-in-syria-the-middle-east-and-its-implications>/15.02.2021.

Melton, Mark (2016). "Russian Orthodox Church's Flawed Syria Policy". Providence. <https://providencemag.com/2016/02/russian-orthodox-church-flawed-syria-policy>/28.02.2021.

Mueller, Karl P., Becca WASSER, Jeffrey MARTINI, Stephen WATTS (2017). "U.S. Strategic Interests in the Middle East and Implications for the Army". RAND Corporation. 1-16. <https://www.rand.org/pubs/perspectives/PE265.html>/24.02.2021.

Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Military Expenditure Database: Data for All Countries 1949 - 2019. (Excel Spreadsheet). Erişim: 23.02.2021, <https://www.sipri.org/databases/milex>.

"Tartus Limanı, Sroytransgaz isimli Rus şirketine 49 yıllığına kiralandı". Erişim: 23.02.2021, <https://www.denizhaber.net/tartus-limani-stroytransgaz-isimli-rus-sirketine-49-yilligina-kiralandi-haber-88094.htm>.

"US expands 'axis of evil'" (06.05.2002). British Broadcasting Corporation [BBC]. Erişim: 23.02.2021/ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/1971852.stm>.

